

نقش مؤلفه های هویت ملی در فرایند هویت یابی کودکان پیش دبستانی (با تأکید بر مؤلفه های هویت ملی مطرح شده در اسناد تحول نظام تعلیم و تربیت)

بهمن یاسبلاغی شراهی

دکتری تکنولوژی آموزشی، عضو هیئت علمی دانشگاه اراک.
bahmaneducation@gmail.com

فریده سادات قافله باشی

کارشناسی ارشد فلسفه تعلیم و تربیت، آموزگار، ناحیه سه قم،
Faride.m.gh@gmail.com

چکیده

یکی از الزامات فرایند هویت یابی کودکان، توجه به نقش عناصر سازنده ی هویت ملی می باشد. پژوهش حاضر جهت بررسی نقش مؤلفه های هویت ملی در فرایند هویت یابی کودکان انجام گرفته است. روش شناسی تحقیق که از نوع اسنادی و کتابخانه ای می باشد، عبارت است از این که در گام اول تعریفی از هویت و هویت ملی ارائه شده سپس مؤلفه های هویت ملی مطرح شده در اسناد تحولی تعریف شده و به بررسی نقش هر کدام در فرایند هویت یابی کودکان پیش دبستانی پرداخته شده است. در نهایت مؤلفه هایی که از نظر نگارنده ی پژوهش حاضر برای کودکان پیش دبستانی ملموس تر است معرفی گردیده است.

واژگان کلیدی: هویت، هویت ملی، اسناد تحولی، کودکان پیش دبستانی.

۱- مقدمه

در تمامی جوامع، حساسیت نسبت به هویت ملی، وجود دارد. زیرا احساس هویت ملی ضمن آن که یکی از شاخص های منافع ملی محسوب می شود، در برگیرنده ی امنیت ملی کشورها نیز هست. از این رو، تمام تلاش دستگاه های مختلف مسئول، به ویژه در حوزه ی تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان بر آن است که با گنجانیدن مطالب هویت ساز ملی، این حس را در آینده سازان کشور خود تثبیت و تقویت نمایند. در کشورهای شرقی باید تلاش بیش از این صورت گیرد زیرا در دهه های اخیر با مطرح شده تز دهکده ی جهانی شاهد تلاش همه جانبه ی غرب برای همسو نمودن انسان ها در سرتاسر جهان با فرهنگ و اندیشه های خود، بوده ایم که این امر حفظ هویت ملی را در اکثر کشورها به ویژه کشورهای جهان سوم به چالش کشانده است. هویت ملی در قرن بیستم. و با پیدایش نظام بین المللی جدید، مفهوم خاص خود را پیدا کرد. اساس و بنیان هویت یابی ملی با ورود کودکان به آموزش های دوره ی پیش دبستانی شکل می گیرد. اصل انسجام اجتماعی که بر کلیه ی فرایندهای تربیتی حاکم است با شکل گیری هویت ملی تحقق می یابد. در واقع دوره ی پیش دبستانی دوره ی ورود به عرصه ی اجتماع اولیه است که کودکان با گسترده شدن دامنه ی ارتباطات خود با کمک و هدایت مربیان تقویت بعد اجتماعی هویت و شخصیت را آغاز می نمایند. چنانچه جامعه ای بخواهد گام در مسیر درخشش اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی بگذارد و از تمدن کهن خویش دفاع نماید باید به فرایند هویت یابی ملی کودکان توجه خاص کند تا گسستگی هویتی در نسل های آن جامعه رخ ندهد. هویت ملی دارای مؤلفه هایی است که هر یک در تکمیل پازل هویت ملی نقشی مهم ایفا می کنند. در این پژوهش تلاش می شود با بررسی مؤلفه های هویت ملی که در اسناد تحولی آمده است، نقش هریک از آن ها را در فرایند هویت یابی کودکان نشان دهد. عناصر هویت ملی در اسناد تحولی به عنوان نقشه راه نظام آموزش و پرورش شامل: سرزمین و قلمرو، دین و مذهب، زبان، حکومت و دولت، نژاد و قومیت، سنت ها و آیین ها و میراث فرهنگی می باشد.

۲- اهداف:

- بررسی خصوصیات سطح سنی پیش دبستانی
- بررسی نقش مؤلفه های هویت ملی در هویت یابی کودکان پیش دبستانی

۳- روش شناسی:

یکی از راه های انجام تحقیق، روش کتابخانه ای می باشد در این روش که به آن روش مطالعه ای هم گفته می شود تحقیق از راه مطالعه ی منابع و مأخذ مختلف انجام می گیرد. در مطالعات کتابخانه ای اسناد گوناگونی مورد استفاده قرار می گیرد. اعم از آن که تحقیق کلا به روش کتابخانه ای انجام شود یا این که بخشی از فرایند تحقیق را مطالعات کتابخانه ای تشکیل دهد. اسناد عمده در مطالعات کتابخانه ای عبارتند از: کتاب، نامه ها، گزارش ها، تحلیل ها، جدول ها، نقشه ها و موارد دیگر همچنین اسناد صوتی و تصویری که با استفاده از ابزارهای الکترونیکی و تصویربرداری تهیه می شود. پژوهش حاضر، از مطالعات کتابخانه ای - اسنادی بهره گرفته است. ابزار جمع آوری اطلاعات، اسناد چاپی و متون اینترنتی مانند: کتاب، و متون چاپی نمایه شده در بانک های اطلاعاتی و ... می باشد همچنین تلاش شده از تحقیقات انجام شده پیرامون هویت ملی نیز بهره گرفته شود.

۴- بیان مسأله :

هویت که در تعابیر قرآنی از آن با عنوان شاکله یاد شده است. امری ثابت و از پیش تعیین شده نمی باشد. هر کس با تلاش و اراده و البته تا حدی تحت تأثیر شرایط فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی محیطی که در آن زندگی می کند، هویت خود را کسب می کند. کودکان در دوره ی پیش دبستانی به لحاظ ذهنی و سنی نیازمند راهنمایی، هدایت و کمک برای

هویت یابی و شکل دهی به هویت ملی خویش هستند. از آن جا که هویت ملی از یک سو می تواند موجب همبستگی ملی شود و از سوی دیگر سمت و جهت حرکت افراد جامعه را تعیین می کند می تواند علاوه بر انسجام ملی در دستیابی به اهداف کلی جامعه نقش بسزایی داشته باشد. کودکان در دوره ی پیش دبستانی اولین گام ورود به جامعه را تجربه می کنند لذا نهادینه سازی هویت ملی اگر از بدو ورود به دوره های آموزشی صورت گیرد، آینده جامعه تضمین می شود و از تحمیل هزینه های هنگفت بعدی به جامعه جلوگیری می شود. به طور کلی، افراد به واسطه ی فشار احساسات نامطلوب، غریز، انگیزه های درونی و عوامل مغرض بیرونی به سمت خیانت، انحراف و تنبلی پیش می روند. اما هویت ملی و احساس آن مانع انحرافات بسیاری می گردد. غفلت از هویت یابی ملی کودکان می تواند افرادی منحرف، خائن و تنبل و سست تحویل جامعه دهد. تربیت مدیران کارآمد، صالح، پاکدست و پرتلاش، اولین هدف توجه به هویت ملی در کودکان می تواند باشد. آیا مؤلفه های هویت ملی که اسناد تحولی بیان شده اند به خوبی شناخته شده اند؟ این عناصر چه نقشی در هویت یابی ملی کودکان ایفا می کنند؟

۵- پیشینه و ادبیات تحقیق:

در خصوص هویت ملی و عناصر آن مطالب مختلف و بسیاری در قالب کتاب و مقاله ارائه شده است اما به طور خاص و ویژه به هویت ملی در کودکان پیش دبستانی پرداخته نشده است. از جمله آثار پیرامون هویت ملی می توان به موارد زیر اشاره نمود:

شرفی (۱۳۸۰) در کتاب " جوان و بحران هویت " به مبانی هویت، انواع هویت، روش های تکوین هویت، فواید هویت ها و عوامل آسیب زا در هویت ها پرداخته است. کتاب ۸ فصل دارد و در فصل چهارم به هویت ملی اشاره شده است.

زاهد (۱۳۸۴) در مقاله ی خود با عنوان " هویت ملی ایرانیان " به بررسی مؤلفه های اساسی هویت ملی و جایگاه هر یک در مجموعه ی هویت ملی ایرانیان پرداخته است.

اشرف (۱۳۸۹) در کتاب " هویت ایرانی: از دوران باستان تا پایان پهلوی " پس از بررسی فشرده دیدگاه های مربوط به هویت ملی که بازسازی هویت ایرانی را در دوران ما شکل داده و به تصویر کشیده اند، تحول تاریخ هویت ایرانی در دوران پیش از اسلام، سده های میانی اسلامی تا دوران صفویه، پیدایش هویت شیعی ایرانی در دوره ی صفوی و سرانجام پیدایش و تطور هویت ایرانی در قرن های نوزده و بیست میلادی را بررسی و تحلیل می کند.

احمدی (۱۳۹۰) کتابی با عنوان " بنیادهای هویت ملی ایران " تدوین نموده و در آن ضمن تبیین مسئله ی هویت ملی و چالش های آن از منظر رویکردهای مختلف مدرن، مذهبی، چپ و قومی به بسیاری از آن ها پاسخ داده است.

امینیان (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان " نقش اسطوره ها در هویت ملی و ملت سازی: مورد ایران " با بازنمایی نقش اسطوره های سیاسی در هویت ملی و ذکر مصادیقی از کاربست آن در راستای ملت سازی به این پرسش پاسخ داده که چگونه اسطوره ها می توانند هویت جمعی، ملی و سیاسی یک ملت را صورت بخشند.

آزاد ارمکی (۱۳۹۲) در مقاله ی " مطالعه ی جامعه شناختی تعریف مفهوم هویت ملی میان اندیشمندان ایرانی " به مطالعه ی مقایسه ای تعاریف و معابیر مفهوم هویت ملی پرداخته و آرا هفت تن از متفکران ایران در زمینه ی هویت ملی را بررسی کرده است.

۵-۱- خصوصیات سطح سنی پیش دبستانی: کودکی مهم ترین دوره ی زندگی آدمی است. در این دوره و به ویژه با ورود به پیش دبستانی، کودک روابط اجتماعی خود را بنا می نهد. "امروزه روشن شده است که رشد و پرورش نتیجه تعامل بین عوامل ارثی و محیطی است. اما باید با ورود عامل زمان باشد. یعنی اگر فرد زودتر یا دیرتر از موعد طبیعی در معرض محرک خارجی قرار گیرد، یادگیری اصلا صورت نمی گیرد یا اندک است. بلوم، مک ویکرهانت و لونزر و دیگران بر اهمیت پیش دبستانی به عنوان مرحله ی حساس در یادگیری و آموزش تأکید دارند" (مفیدی، ۱۳۹۰).

به عقیده ی برونر کودک پیش دبستانی، به احتمال زیاد در سطح تفکر جسمی قرار دارد یعنی یادگیری وی عمدتاً از طریق کنش ها و از طریق تجربه و سازمانبندی حسی و بصری انجام می گیرد (بیلر، ۱۳۸۸). شواهد فراوانی نشان می دهد که

کودکان با مشاهده بزرگ ترها و کودکان دیگر، به خصوص اگر این اشخاص از قدرت و نقش تربیتی بالایی برخوردار باشند، به الگوگیری و تقلید از رفتارهای آنها مبادرت می ورزند. همچنین به احتمال زیاد، کودکان کمتر از الگوهای موعظه ای و اخلاقی تأثیر می پذیرند و بیشتر تحت تأثیر الگوهای رفتاری قرار می گیرند (مفیدی، ۱۳۹۰). پیازه معتقد است کودک از راه تقلید به یادگیری می پردازد و به تدریج (و با رسیدن به دوره ی پیش دبستانی) از خودمداری به مقابله و درک متقابل یکدیگر و از نابسامانی در گروه به تمایز سازمان یافته می رسد (پیازه، ۱۳۷۴). در نظریه پیازه، سنین پیش دبستانی به عنوان مرحله ی پیش عملیاتی شناخته شده است. سیستم عملکرد ذهنی کودک در این دوره هنوز نمی تواند یک ارتباط اساسی میان پدیده ها برقرار کند، و به جای اشیا از نمادها که توانایی انجام عملیات ذهنی بعدی را ممکن می سازد، استفاده می کنند (هریس و باترورث، ۱۳۸۵). برای دوره ی پیش دبستانی اهدافی در نظر گرفته شده است. اما آنچه در میان این اهداف با هویت ملی مرتبط است، پرورش رفتار پسندیده ی اجتماعی و تشویق کودکان به شرکت در گروه ها و دسته ها که موجب آگاهی آنها به حقوق و امتیازات دیگران می شود و کمک به رشد اجتماعی کودک و آماده ساختن او برای ایجاد روابط اجتماعی و حس تعاون و همکاری می باشد (مفیدی، ۱۳۸۷).

از مجموع آن چه در مورد خصوصیات سطح سنی پیش دبستانی بیان شد و اهدافی که برای این دوره در نظر گرفته شده است باید مؤلفه ها و عناصر هویت ملی به گونه ای با روش های متناسب این سنین آموزش داده شود که سرانجام به تقویت هویت ملی در کودکان پیش دبستانی منجر شود.

۲-۵- هویت: هویت (identity) در معنای لغوی؛ یعنی، حقیقت و ماهیت چیزی؛ یا هویت پاسخ به سؤال چه کسی بودن و چگونه بودن است. در تعریف فلسفی: هویت همان حقیقت جزئی است و لذا می توان گفت هویت تشخیص ماهیت در خارج است (کرچی، ۱۳۷۵). در تعریف دیگر: هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، فرهنگی، روانی، زیستی و تاریخی همسان که به رسایی و روایی، برماهیت و یا ذات گروه به معنای یگانگی یا همانندی اعضای آن با یکدیگر دلالت کند؛ و آنان را در یک ظرف زمانی و مکانی معین، به طور مشخص و قابل قبول و آگاهانه از سایر گروه ها و افراد متعلق به آن ها متمایز بسازد (الطایی، ۱۳۷۸). هویت متضمن دو معنای اصلی است. نخست بیان کننده ی مفهوم تشابه مطلق است؛ این با آن مشابه است. معنای دوم آن به مفهوم تمایز، اشاره دارد که به مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می گیرد بنابراین هویت به طور هم زمان دو نسبت محتمل را میان افراد یا اشیا برقراری می کند از یک سو شباهت و از طرف دیگر تفاوت (جنکینز، ۱۳۸۱). هویت، با تقویت وجه تمایز فرد با دیگران مجموعه ای از خصایل فردی را در فرد پدید می آورد که جزئی از معنا و هستی وجود او تلقی می شود که فرد به اعتبار آن و یا اتکا به آن می تواند خود را از دیگران متمایز بداند و برای خود حق و قدرت انتخاب قائل شود و توان برقراری ارتباط با دیگران را در خود احساس نماید. هم چنین بر اساس آن، به تنظیم نحوه ی تعامل با دیگران اقدام می نماید. البته صاحب نظران علوم اجتماعی نیز تعاریف مختلفی برای هویت ارائه کرده اند؛ از جمله، هویت معطوف به چیستی و کیستی، من و ما است. من فردی، من جمعی و من ملی در این قاعده می گنجد. هویت البته به دو دسته تقسیم می شود: هویت ذاتی و هویت عرضی - جنسیت، محل تولد، خانواده، وابستگی قومی و نژادی جز هویت های ذاتی و وابستگی های سیاسی و صنعتی از هویت های عرضی است. آن بخش از قلمرو حیات که فرد خودش را با آن معرفی می کند و در قبال آن احساس تعهد و تکلیف می کند، هویت او را شکل می دهد (سجادی، ۱۳۸۴). از نظر اسناد تحولی هویت به طور کلی برآیند تعامل اختیاری آدمی با مجموعه ای از عوامل و موانع مؤثر به وجود اوست که در قالب ترکیبی از بینش ها، گرایش ها، تصمیمات، اعمال مداوم (فردی و جمعی) و آثار تدریجی آن ها به تدریج در درون خود فرد شکل می گیرد (اسناد، ص ۷۷).

۳-۵- هویت ملی: با شروع قرن بیستم و به موجود آمدن نظام بین المللی نوین، هویت ملی نیز قالب مفهومی خاص خود را پیدا کرد، هرچند همواره یکی از مشغله های ذهنی اندیشمندان ایرانی بوده است. هویت ملی همانند هویت تعاریف مختلفی دارد. در یک تعریف هویت ملی، همان احساس تعلق و تعهد نسبت به اجتماع ملی و نسبت به کل جامعه در نظر گرفته شده است و می توان گفت هویت ملی به این معناست که افراد یک جامعه، نوعی منشأ مشترک را در خود احساس

کنند(یوسفی، ۱۳۷۹). در تعریفی دیگر: هویت ملی مجموعه ای از نشانه ها و آثار مادی تربیتی، فرهنگی و روانی است که سبب تفاوت جوامع از یکدیگر می شود و لذا هویت ملی اصلی ترین سنتز و حلقه ی ارتباطی بین هویت های خاص محلی و هویت های عام فراملی است (حاجیان، ۱۳۷۹). دیوید میلر هویت ملی را دارای ابعاد پنج گانه می داند: باور مشترک و تعهد فعال، قدمت تاریخی، منش فعال، وابستگی به یک قلمرو خاص و فرهنگ عمومی مشترک(میلر، ۱۳۸۳).

پاردی و ویلس(۲۰۰۷) در تعریف هویت ملی بیان می دارند که: هویت ملی بخشی ویژه از هویت است که با به شناسایی فرهنگی_ سیاسی خودمان در قلمرو سرزمینی دست می یابیم. در واقع بیشتر تأکید و تعریف آنها از هویت ملی روی سرزمین و قلمرو بوده است. باید توجه داشت که مفهوم هویت ملی به مثابه پدیده ای سیاسی و اجتماعی، زاده ی عصر جدید است و از اواخر قرن نوزدهم میلادی به مشرق زمین راه یافته است. اما به عنوان مفهومی علمی از ساخته های علوم اجتماعی است که از نیمه ی دوم قرن بیستم میلادی به جای خلق و خوی و خصیصه ملی رو به گسترش نهاده است. تا کنون تعاریف متعددی از مفهوم هویت ملی ارائه شده است. برخی از تعاریف بر بعد احساسی و عاطفی هویت تأکید داشته و آن را عامل پیوند و تعلق فرد به گروه یا جامعه ای که عضو آن است می دانند. در تعاریفی دیگر، هویت به معنای وجه تمایز اعضای یک جامعه از دیگران به کار رفته است(میر محمدی، ۱۳۸۳). در مجموع هویت ملی، مجموعه ای از اشتراکات یک ملت و تمایز آن ملت از سایر ملت هاست.

۶- مؤلفه های هویت ملی:

مؤلفه ها یا عناصر سازنده ی هویت ملی از دیدگاه صاحب نظران و اندیشمندان مختلف و از سوی سازمان ها و نهادهای پژوهشی به صورت متعدد ارائه شده است. برخی آن را در قالب دو یا سه عنصر و بعضی در قالب ده عنوان بیان نموده اند. از آن جا که پژوهش حاضر به نقش عناصر هویت ملی در هویت یابی کودکان پیش دبستانی می پردازد به نظر پژوهشگر مناسب تر آن بود که این مؤلفه ها از دیدگاه سند بالادستی نظام تعلیم و تربیت که اسناد تحولی است اخذ گردد. این مؤلفه ها از نظر اسناد شامل: سرزمین و قلمرو، دین و مذهب، زبان، حکومت و دولت، نژاد و قومیت، سنت ها و آیین ها، میراث فرهنگی و در نهایت اسطوره ها و قهرمانان است.

۱-۶- سرزمین و قلمرو: هیچ جمعیتی بدون داشتن سرزمینی خاص، به عنوان یک ملت شناخته نمی شوند، مفهوم "سرزمین" در گذشتهها مفهوم امروزی آن، بسیار متفاوت است. نگاه مردم قدیم به سرزمین صرفا محدود به انتساب به یک قلمرو جغرافیایی و آن هم بدون مشخص بودن حدود و مرزهای دقیق بود، اما امروزه عوامل دیگری چون: منابع زیرزمینی، آب و هوا، زیر ساخت های اقتصادی، منطقه های استراتژیک و ... همه جزئی از سرزمین ملی به حساب می آیند و ملت ها به آنها حساسیت نشان می دهند(گروه تحقیقات سیاسی اسلام، ۱۳۸۱). یکی از مهم ترین عناصر تشکیل دهنده ی هویت ملی سرزمین و قلمرو می باشد که می توان از طریق آموزش های مرتبط به این بخش مانند آموزش سرود ملی، تبیین نقشه ی ایران، احترام به پرچم ایران و زیبایی های طبیعی موجود در هر ناحیه از ایران، به نهادینه سازی هویت ملی در کودکان کمک کرد. کودکانی که به واسطه خصوصیات سنی و ذهنی، باید مراتب احترام و تقید بزرگسالان نسبت به پرچم و سایر منصوبات به کشور خود را مشاهده نمایند و به واسطه ی آن به درک حساسیت و عرق ملی برسند. اگر کودکان پیش دبستانی با استفاده از منابع آموزشی و برنامه های عملی که توسط مربیان و متولیان امر آموزش و پرورش اجرا می شود به درک حس میهن پرستی و احساس هویت ملی برسند بی تردید در آینده، انسان هایی امین و خدمتگذار برای سرزمین خود خواهند بود. و در صورت رسیدن به مسئولیت های بزرگ از خیانت نسبت به میهن خود جدا دوری می کنند.

۲-۶- دین و مذهب: دین یکی از عناصر پایدار و دائمی در همه ی تمدن هاست. به گفته ویل دورانت: "حتی یک مورخ شکاک هم در برابر دین، فروتنانه تعظیم می کند؛ زیرا می بیند دین در هر سرزمینی و در هر عصری در کار است و ظاهرا از آن گریزی نیست"(دورانت، ۱۳۶۸). دین همواره در جایگاه اداره ی جامعه ی ایرانی نقشی پررنگ داشته است. از زمان زرتشت تا زمان صفویه و تا دوران کنونی در نظام جمهوری اسلامی حضور و بروز داشته و در واقع یکی از عناصر مهم اساسی تشکیل

دهنده ی وحدت اجتماعی مردم و یکپارچه سازی آنها بوده است. هویت یابی واقعی برای انسان تنها در تکامل و تعالی انسان به سوی اهداف متعالی صورت می پذیرد. و این اهداف متعالی جز در مفاهیم ماورائی و فرا طبیعی معنی ندارد. دین تنها پاسخگو به مباحث معنوی و ماورائی می باشد آن چه عنصر دین و مذهب را در بین عناصر هویت ملی دارای اهمیت بیشتر و حتی مهم ترین عنصر می کند داشتن نقش محوری و وحدت بخش تمامی عناصر است. در فرایند هویت یابی کودکان پیش دبستانی نقش دین و مذهب نه تنها طبیعی و ظاهری بلکه فطری و درونی نیز هست. تأکید بر هویت ملی با اندیشه و تفکر اسلامی سازگار است پیامبر اکرم (ص) فرمودند: دوستی وطن از ایمان است. کودکانی که از کانال دین و مذهب به هویت ملی دست یافته اند ضمن برخورداری از ساختار شخصیتی محکم از سستی و تنبلی نسبت به امور ملی خود به شدت پرهیز می کنند و این نتیجه ی تربیت کودکان و هویت بخشی به آنان از مسیر دین است.

۳-۶- زبان: اشتراک زبان در میان جمعی از انسان ها موجب رشد ارتباط آنان در نتیجه تولید مفاهیم مشترک می شود. این خود در ایجاد همبستگی اجتماعی بسیار مؤثر است. به عبارتی می توان گفت: بدون وجود زبان مشترک هیچ جمعی از انسان ها تشکیل نخواهد شد. زبان فارسی برای ایرانیان این نقش را ایفا می کند. این زبان، به خاطر توانمندی های ممتاز خود، توانسته است فراتر از زبان های قومی و محلی موجود نه تنها به عنوان محور فرهنگ و تمدن ایرانی بلکه به عنوان عامل وحدت بخش مردم ایران، در طی قرن های متمادی ایفای نقش کند. البته باید دانست که از آغاز انقلاب مشروطه و با گسترش کار نویسندگان و اهل قلم نقش زبان فارسی برجستگی خاصی یافته و امروزه به طور مسلم جزئی انفکاک ناپذیر از هویت ملی ایرانیان است (گروه تحقیقات سیاسی اسلام، ۱۳۸۱). کودکان در سنین پیش دبستان شروع به آموختن نشانه های زبانی می کنند کاربرد صحیح زبان در محاوره و همچنین در آموزش می تواند پایه ی آموزشی زبان کودکان را به صورت صحیح پی ریزی نماید. البته آموزش زبان با تولد نوزاد و به صورت غیر رسمی از خانواده آغاز می شود اما در این جا نگاه به آموزش های رسمی زبان در مراکز آموزشی مد نظر است. در کنار آموزش صحیحی که در مراکز رسمی باید انجام شود رفتارهای زبانی غیر رسمی نیز در کودکان بسیار تأثیر گذار است. نشان دادن تعلق خاطر به زبان فارسی توسط اولیای کودکان و اولیای مدرسه می تواند این احساس را به کودکان منتقل کند. در سال های اخیر و افزایش استفاده از وسایل ارتباطی همچون گوشی های تلفن همراه و خلاصه نویسی یا فینگلیش نویسی توسط جوانان و حتی والدین باعث شده به خسارات وارده شده به زبان از این طریق توجه کافی صورت نگیرد که این می تواند کودکان را در آینده به طور کامل به سمت تخریب زبان فارسی سوق دهد.

۴-۶- حکومت و دولت: مفهوم حکومت در گذشته با مفهوم امروزی آن تفاوت قاب توجهی دارد. تاریخ سرزمین ایران، نشانگر این است که حکومت ها در گذشته بیشتر ساختار ایلی و طایفه ای داشته اند. اما حکومت به معنای امروزی آن، دارای مسئولیت های بیشتری در برابر مردم است. به همین دلیل امروزه، نقش حکومت و دولت در هویت ملی پررنگ تر و برجسته تر از حکومت های گذشته است. حکومت های کنونی با در اختیار داشتن بسیاری از نهادهای اجتماعی و اقتصادی مانند آموزش، بهداشت، روابط خارجی، وسایل ارتباط جمعی و... نقش تعیین کننده ای در تکوین هویت ملی ایفا می کنند (همان، ۱۳۸۱). همچنان که از نام هویت ملی مشخص است جز در سایه ی تشکیل یک ملت تحقق نخواهد یافت. کودکان در نخستین گام ورود به عرصه ی اجتماع وارد دوره ی پیش دبستانی می شوند در این دوره باید با آموزه هایی همچون هماهنگی در گروه، تصمیم گیری های جمعی و خردورزی در انتخاب مسیر آشنا شوند. این امور باید از طریق یک کارگروه هماهنگ کننده انجام شود. آموزش این اصول می تواند ضمن متوجه ساختن کودکان امروز به نقش عظیم دولت ها و حکومت ها در نهادینه سازی هویت ملی و وفاق ملی به آنها حساسیت در زمینه ی این عنصر هویت ملی را القا نماید تا در آینده هم در زمینه ی انتخاب کردن و هم انتخاب شدن تصمیماتی اتخاذ کنند که دولتی مقتدر، خادم و امین به انجام امور مردم همت گمارد.

۵-۶- نژاد و قومیت: نژاد مفهومی گسترده تر و عام تر نسبت به قومیت دارد. اقوام را می توان شامل: کردها، لرها و ترک ها دانست اما نژاد در برگیرنده ی یک ملت با هر زبان و قومیتی است و در مورد ایران یعنی آریایی. تنوع قومیتی به همراه اشتراک نژاد و سرزمین و زبان عامل تقویت هویت ملی است (همان، ۱۳۸۱). کودکان در دوره ی پیش دبستانی اگر در ضمن آموزش درست به این درک برسند که تفاوتی ندارد که متعلق به کدام قوم باشند و پوشش و آب و هوای منطقه ی آن ها

چگونه است؟ بلکه آن چه اصل و اساسی است اشتراکات یک ملت در محدوده ی سرزمینی و نژادی است. این تفک کودکان را به لحاظ حساسیت ملی در سطح بالایی قرار می دهد به نحوی که نه از جایگاه خود احساس برتری می کنند و نه احساس حقارت می نمایند و همه ی کشور را متعلق به همه می دانند. این عنصر می تواند با افزایش اعتماد به نفس، حس همیاری و هماهنگی را در جامعه بالا ببرد. عنصر تنوع قومیتی در سایه ی نژاد مشترک در مسیر هویت یابی کودکان پیش دبستانی عامل ایجاد روحیه ی خلایق در کنار وفاق اجتماعی است.

۶-۶- سنت ها و آیین ها: آیین ها و سنت های مناطق مختلف ایران تا حد زیادی مشابه و همسان است. سنت هایی چون عید نوروز و شب یلدا و آیین های مذهبی مانند عزاداری ماه محرم و یا اعیاد غدیر و قربان و نذورات و هدایا و افطاری های ماه مبارک رمضان در تمام ایران اجرا می شود. این سنت ها و آیین ها به لحاظ اشتراکات خود در مجموع یک فرهنگ آیینی مشترک بین ملت ایران به وجود آورده اند. این فرهنگ مشترک زمینه ساز هویت ملی است. یعنی یکی از عناصر تقویت کننده ی هویت ملی همین آیین ها و سنت های مشترک است. می توان این برنامه ها را در سطح مینیاتوری برای کودکان پیش دبستانی برگزار نمود. آشنا شدن کودکان با آیین ها و سنت ها زمینه ی حفظ و انتقال این عنصر مهم هویت ملی را از نسلی به نسل دیگر فراهم می سازد. اجرای آیین های سنتی و مذهبی در پیش دبستانی ها و به تبع آن در سایر پایه های تحصیلی می تواند دو مزیت داشته باشد یکی این که فرایند هویت یابی ملی در کودکان تسریع و تقویت می گردد و از سویی آموزه های آیینی ملی - مذهبی فراموش نشده و انتقال می یابد.

۶-۷- میراث فرهنگی: فرهنگ پایه ی هر جامعه ای است و بر اساس آن است که سایر مفاهیم سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... شکل می گیرد. هر چند نمی توان معنایی کاملاً جامع از فرهنگ ارائه نمود و به دلیل گستردگی این مقوله اتفاق نظری بر معنای آن صورت نگرفته است اما در یک تعریف ساده می توان فرهنگ را مجموعه ای از آداب و رسوم؛ سنت ها؛ هنر ها و اعتقادات و ... نامید. شورای عالی انقلاب فرهنگی تعریفی که از فرهنگ ارائه داده است به شرح زیر است: "نظام واره ای است از باورها و مفروضات اساسی، آداب و الگوهای رفتاری ریشه دار و دیرپا و نمادها و مصنوعات که ادراکات، رفتار و مناسبات جامعه را جهت شکل می دهد و هویت آن را می سازد" (نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۲: ۱۶). در کل همه ی دارایی های مادی و معنوی یک ملت را می توان فرهنگ نامید. از این رو، چنانچه میراث فرهنگی از نسلی به نسل دیگر به صورت مناسب و در سایه ی آموزه های متقن و محکم انتقال نیابد، فرهنگ جامعه در خطر تحریف و دست کاری توسط بیگانگان خواهد بود که میل دارند تمامی فرهنگ های دنیا را به صورت یکپارچه همانند دهکده ای در اختیار بگیرند. و برآن مسلط شوند. میراث فرهنگی، عنصر مهمی در شکل گیری هویت ملی در کودکان است. کودکان با آموختن هنرها و صنایع دستی متعلق به سرزمین و فرهنگ خود و یادگیری حفظ آثار فرهنگی گذشتگان و به کارگیری مواهب مادی جامعه ی کوچک خود در دوره ی پیش دبستانی در راستای به فعلیت رساندن مفاهیم معنوی، احساس هویت ملی را تقویت می کنند. و در بزرگسالی با در برداشتن این احساس منشأ خدمات بزرگی برای جامعه ی خود می شوند.

۶-۸- اسطوره ها و قهرمانان: کارکرد اسطوره ها در شکل دهی به هویت فردی و در تجلی جمعی آن هویت ملی، بر اساس تشخیص بخشیدن به مرزهای ارزشی درون جامعه در تقابل با بیرون تعریف می شود. اسطوره ها با بازنمایی نمادها، ارزش ها، هنجارها، تصورات و ذهنیات تاریخی، در قالبی پسندیده و متعالی، به روند هویت یابی یا هویت سازی ملی طی یک روند، شکل و بلوغ و تکرار می بخشند (امینیان، ۱۳۹۱). از آن جا که کودکان پیش دبستانی به لحاظ بصری آموزش و یادگیری بهتری دارند، ارائه انیمیشن ها و فیلم های کارتونی جذاب از سرگذشت و زندگی قهرمانان می تواند نتیجه ی مطلوبی در تقویت این عنصر در آن ها داشته باشد. همچنین شعرهای کودکانه و قصه ها و داستان های تصویری و نمایشنامه نیز می تواند به آموزش و یادگیری کودکان از زندگی قهرمانان منجر شود. این امر ضمن تقویت حس اعتماد به نفس ملی، قهرمان ساز خواهد بود.

۷- ابعاد بینشی، گرایشی و رفتاری مؤلفه های هویت ملی:

منظور از بعد بینشی، حوزه ی شناخت و آگاهی و باور و اعتقاد در مورد هویت ملی است. بعد گرایشی مطلوبیت این مؤلفه ها را در امور زندگی بررسی می کند و بعد رفتاری اقدامات عملی را نشان می دهد. در قالب جداول سه گانه ی زیر به اختصار به این ابعاد و نمود آن در کودکان پیش دبستانی اشاره شده است.

جدول (۱) مؤلفه ها و شاخص های بعد بینشی مؤلفه های هویت ملی

ابعاد	مؤلفه ها	شاخص ها
بینشی	سرزمین و قلمرو	عرق ملی و میهنی
	دین و مذهب	خداباوری و خداگرایی
	زبان	شناخت زبان به عنوان موجود زنده
	حکومت و دولت	باور به انسجام ملی
	نژاد و قومیت	اعتقاد به یگانگی نژاد ملی
	سنت ها و آیین ها	اعتقاد و ایمان به ارزش ها و سنت ها
	میراث فرهنگی	باور به تمدن غنی ایرانی و اسلامی
	اسطوره ها و قهرمانان	شناخت اندیشه ی اسطوره ها و قهرمانان

جدول (۲) مؤلفه ها و شاخص های بعد گرایشی مؤلفه های هویت ملی

ابعاد	مؤلفه ها	شاخص ها
گرایشی	سرزمین و قلمرو	پیوند جغرافیایی
	دین و مذهب	عفو، گذشت، وفای به عهد در برابر دیگران
	زبان	یادگیری صحیح زبان فارسی
	حکومت و دولت	درست کاری و شجاعت
	نژاد و قومیت	خودباوری ملی
	سنت ها و آیین ها	انس با مراسم ملی و مذهب و نشاط در برگزاری
	میراث فرهنگی	اعتماد به نفس ملی در خصوص داشته های فرهنگی
	اسطوره ها و قهرمانان	ساده زیستی و فروتنی و اخلاص

جدول (۳) مؤلفه ها و شاخص های بعد رفتاری مؤلفه های هویت ملی

ابعاد	مؤلفه ها	شاخص ها
رفتاری	سرزمین و قلمرو	استفاده صحیح از منابع مادی و معنوی
	دین و مذهب	تکلیف گرایی
	زبان	حفظ اصالت زبان فارسی
	حکومت و دولت	پایبندی به قوانین، کارآمدی و تعهد
	نژاد و قومیت	حفظ اصالت نژاد آریایی
	سنت ها و آیین ها	رعایت آداب و رسوم و مناسک مذهبی
	میراث فرهنگی	حفظ منابع و آثار تاریخی و فرهنگی
	اسطوره ها و قهرمانان	احترام به منش قهرمانان

همان گونه که به اختصار در قالب جدول های بالا اشاره شد مؤلفه های هویت ملی غنی و سرشار از ارزش های والای انسانی است که می تواند در صورت تجلی در کودکان آن ها را به رشد و تکامل اجتماعی، فردی، معنوی و مادی برساند.

۸- تأثیر گذارترین مؤلفه ها:

برای نهادینه سازی مطلوب هویت ملی، لازم است تمام عناصر آن به صورت ترکیبی مورد توجه قرار گیرند. تردیدی نیست که آموزش و القای هویت ملی در گروه های مختلف سنی باید با توجه به مسائل روانشناختی باشد در مورد کودکان پیش دبستانی نیز این قاعده صدق می کند. همان گونه که پیش از این اشاره شد، ساختار ذهنی کودکان در دوره ی پیش دبستانی ساختاری عینی است و با مشاهده و تقلید فرایند یادگیری در آنها شکل می گیرد. این گروه کمتر توان درک موضوعات انتزاعی را دارند. هر چند تمام مؤلفه ها و عناصر سازنده ی هویت ملی در جایگاه خود نقش اساسی دارند و غفلت از آن می تواند به عنوان نقصی در انسجام هویت ملی در شخصیت افراد تلقی شود. اما به نظر می رسد در گروه سنی پیش دبستانی مؤلفه ای که بیشتر جنبه ی بصری داشته و می تواند از سوی کودکان بهتر درک گردد، سنت ها و آیین ها، زبان و اسطوره ها و قهرمانان هستند. در مورد سنت ها و آیین ها وجود مراسم های عینی و عملی مختلف و ملموس بودن این مؤلفه، کودک را در متن انجام آداب در بوته ی تقلید عملی از بزرگسالان قرار می دهد و این بهترین شیوه ی یادگیری است. از این روست که رسومی چون نوروز و آیین های مذهبی مانند مراسم روز عاشورا به صورت فعال در بینش و گرایش و رفتار کودکان نمود دارد. مؤلفه هایی چون دین و مذهب و میراث فرهنگی تا حدودی می توانند تحت پوشش همین سنت ها و آیین ها به کودکان انتقال یابند. اما زبان که به صورت زنده در تمام لحظات و شرایط همراه کودک است مؤلفه ی تأثیر گذار بعدی است. به دلیل کاربرد روزانه و همیشگی با آموزش صحیح در دوره ی پیش دبستانی زمینه ساز ریشه دواندن هویت ملی در عمق جان کودکان است. و اما سومین مؤلفه ی مؤثر اسطوره ها و قهرمانان هستند. گاهی قهرمانان در قید حیات هستند می توان با دعوت از آنان برای حضور در جمع کودکان پیش دبستانی و ساخت انیمیشن و بازی های رایانه ای از قهرمانی اسطوره ها آن را برای کودکان ملموس و جذاب و قابل درک نمود. در نهایت باید اذعان داشت هر چند تمام عناصر هویت ملی مهم هستند اما سه عنصر یاد شده با توجه به شرایط کودکان پیش دبستانی قابلیت مانور بیشتری دارند.

۹- بحث و نتیجه گیری:

هدف مقاله ی حاضر این بود که براساس ادبیات نظری موجود و همچنین تحقیقات انجام شده در مورد هویت ملی، ضمن اخذ مؤلفه ها و عناصر آن؛ به بررسی نحوه ی ایفای نقش مطلوب تر هر یک از مؤلفه ها در کودکان

پیش دبستانی بپردازد. هویت ملی، مقوله ای چند ساحتی است و بر اساس آن چه که در آرا صاحب نظران آمده است دارای ابعاد گوناگونی است. برخی اندیشمندان عناصر هویت ملی را تنها در بحث جغرافیایی خلاصه می کنند که به نظر این امر بسیار محدود کننده است و هویت ملی فراتر و گسترده تر می باشد و برخی دیگر مثلث دولت، ملت و کشور را سازنده ی هویت ملی می دانند گروهی نیز به مفاهیم معنوی مانند عدالت اشاره دارند و هویت ملی را در آن خلاصه می نمایند. این موارد نیز هویت ملی را محدود می نماید به نظر نگارنده هویت ملی دربرگیرنده ی مفاهیم مادی و معنوی است. و مفاهیم معنوی مانند عدالت زیرساخت های عناصر مادی هویت ملی مانند سرزمین و بحث جغرافیایی می باشد و تفکیک این دو از هم امکان پذیر نمی باشد.

در یک جمع بندی کلی، به نظر می رسد عناصری که برای هویت ملی در اسناد تحول نظام تعلیم و تربیت ارائه شده است دربرگیرنده ی نظرات اکثر اندیشمندان می باشد. که شامل هشت عنصر: سرزمین و قلمرو، دین و مذهب، زبان، حکومت و دولت، نژاد و قومیت؛ سنت ها و آیین ها، میراث فرهنگی و در نهایت اسطوره ها و قهرمانان است. برای کودکان پیش دبستانی درک هر یک از این مؤلفه ها فراز و فرود دارد و این به دلیل شرایط سنی و ذهنی است که نمی توانند تمامی این عناصر را در یک سطح، درونی سازند. در خصوص سرزمین و قلمرو در حد شناخت پرچم و نقشه جغرافیایی در مورد دین و مذهب به فریضه های قابل مشاهده و دارای مراسم عملی مانند نماز، در ارتباط با زبان کلمات و عبارات روزمره، در مورد حکومت و دولت و نژاد و قومیت به آموزش سخت تر نیاز دارند که ممکن است نتیجه ی شفاف هم در پی نداشته باشد زیرا مفاهیم سنگینی هستند. در مورد سنت ها و آیین ها به دلیل آداب و رسوم که به شدت تقلید پذیر و عینی است به خوبی فرا می گیرند و میراث فرهنگی را بیشتر با مشاهده ی آثار و بناهای تاریخی درونی می کنند و در برابر اسطوره ها و قهرمانان با استفاده از ساخته های جذاب و پیچیده ی تصویری به احترام می رسند. پژوهش حاضر، بر اساس یافته های روانشناختی دوره ی پیش دبستانی بر این اعتقاد و باور است که عناصری که جنبه ی بصری دارند و کارکرد عملی آنان در بزرگسالان، برای کودکان قابل مشاهده و ملموس است بیشتر به تقویت احساس هویت ملی در کودکان پیش دبستانی کمک می کنند.

منابع

- [۱] آزاد ارمکی، تقی. ۱۳۹۲، مطالعه ی جامعه شناختی تعریف مفهوم هویت ملی میان اندیشمندان ایرانی، فصلنامه ی مطالعات توسعه ی اجتماعی- فرهنگی. دوره ی دوم، شماره ۱.
- [۲] اسناد تحولی نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹) شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- [۳] الطایی، ۱۳۷۸، بحران هویت قومی در ایران. تهران: شادگان.
- [۴] امینیان، بهادر، ۱۳۹۱، نقش اسطوره ها در هویت ملی و ملت سازی: مورد ایران، نشریه ادبیات پایداری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال سوم، شماره ۶.
- [۵] پیاز، ژان، ۱۳۷۴، روانشناسی و دانش آموزش و پرورش. ترجمه ی علیمحمد کاردان، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- [۶] رابرت بیلر، ۱۳۸۸، کاربرد روان شناسی در آموزش. ترجمه ی پروین کدیور، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- [۷] زاهد، سعید. ۱۳۸۴، هویت ملی ایرانیان، مجله راهبردی توسعه، سال اول، شماره چهارم.
- [۸] سجادی، ۱۳۸۴، کثرت گرایی فرهنگی، هویت و تعلیم و تربیت"، نشریه ی اندیشه های نوین تربیتی، دوره ی ۱، شماره ۱.
- [۹] گروه تحقیقات سیاسی اسلام، ۱۳۸۱، مؤلفه های هویت ملی در ایران، تهران، پژوهشگاه علوم اسلامی و مطالعات فرهنگی.
- [۱۰] مفیدی، فرخنده. ۱۳۸۷، آموزش و پرورش پیش دبستانی و دبستان، تهران، دانشگاه پیام نور.
- [۱۱] مفیدی، فرخنده. ۱۳۹۰، مبانی آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان، تهران، سمت.

[۱۲] میرمحمدی، داود. ۱۳۸۳، گفتارهایی در باره هویت ملی، تهران، موسسه مطالعاتی ملی.

[۱۳] نقشه ی مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۲، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

[۱۴] هریس، مارگاریت. باتروث، هریس، ۱۳۸۵، روانشناسی رشد، ترجمه ی غلامرضا تبریزی، تهران، سروش.

[15] Purdie', N.& wilss, L. 2007, Australian coception of what It means to be Australian, national Identities Vol.9.no1.pp.67-82.

Archive of SID